

Barış & Geçiş Süreçlerinde Kadınlar: [Tunus, 2013-2015]

Aralık 2019

Sürecin Adı

Kurucu Meclis ve Ulusal Diyalog

Süreç Türü

Anayasa oluşturma ve siyasi reform

Kadınların katılım şekli:

- İstişareler
- Katılımcı komisyon
- Halk seferberliği

Kadınların süreçteki etkisi:

Aşağıdaki nedenlere bağlı olarak orta derecede etki:

- + Tunus'un kadın hakları ve siyasi katılımıyla ilgili ilerici mevzuatı
- + Kadınların bireysel olarak etkili rolü ve statüsü
- - Kadınların örgütlü ve grup olarak katılımının olmaması
- - Genel olarak az sayıda kadının katılımı

Tunus (2013-2015)

2013 yılında doruk noktasına ulaşan Tunus'un "Arap Baharı" sonrası siyasi krizinin çözümlenmesinde kadınların rolü sınırlı olsa da önemsiz değildir. Kurumsallaştırılmış etki son derece sınırlı olmuştur: kadın grupları 2013/2014 Ulusal Diyalog sürecindeki ana müzakerelere resmi olarak katılmamış ve örgütlü savunuculuğun etkisi de müzakere öncesi ve uygulama aşamalarında sınırlı kalmıştır. Örneğin, Tunus Ulusal Kurucu Meclisinde (2011 sonundan 2014'e kadar Tunus'un Meclisi olmuştur, kısaca UKM) kurulan kadın kurultayı parti siyasetini aşamamış ve kurumsallaşamamıştır. Ancak kadınlar bireysel olarak üç aşamada karar verici rol oynamıştır: yalnızca ana müzakereleri kolaylaştırmakla kalmayıp aynı zamanda diyalog sürecini de başlatan ve müzakere öncesi aşamasının gündemini belirlemek için istişareler düzenleyen dört sivil toplum arabulucusundan biri kadındı (2011 ila 2018 yıllarında Tunus Sanayi, Ticaret ve El Sanatları Birliği (UTICA) Başkanı Ouided Bouchamaoui). Ulusal Diyalog müzakerelerinde siyasi partileri temsil eden az sayıda kadın vardı. Kadınlar müzakere döneminden önce, müzakerelere paralel olarak veya sonrasında Ulusal Diyalogla ilgili istişarelerde ve Ulusal Kurucu Meclis uzlaşma komisyonu gibi komisyonlarda aktif görev almıştır. Ayrıca kadınlar (ve örgütlü kadın grupları), hem kadın haklarını hem de genel olarak siyasi geçiş sürecini ilgilendiren halk seferberliğine aktif olarak katılmıştır.

Bu vaka çalışmasına İngilizce olarak şu linkten ulaşabilirsiniz:

<https://www.inclusivepeace.org/wp-content/uploads/2021/05/case-study-women-tunisia-2013-2015-en.pdf>

I. Arka Plan

1956 yılına kadar 75 yıl Fransız mandasında kalmış Tunus, Kuzey Afrika'daki en küçük ve 11 milyon nüfusu ile en az nüfusa sahip ülkedir. Tunus nüfusunun yüzde 99'u Sünni Müslüman, geri kalan yüzde birlik kısmı ise Hristiyan, Yahudi, Şii ve Bahai'dir.¹ Ülkenin resmi dili Arapça olup, özellikle şehirlerde ve iş dünyasında Fransızca yaygın olarak konuşulmaktadır.

İnsani Gelişme Raporuna göre Tunus 188 ülke arasından 96. sırada yer almış ve 2014 yılı için yüksek oranda insani gelişme göstermiştir. 2010 ila 2014 yılları arasında Dünya Bankası tarafından orta-üst gelir grubuna dahil edilmiş ancak 2015 yılında düşük-orta gelir grubu ülkesi statüsüne gerilemiştir.² Tunus ekonomisi isyanlardan önce istikrarlı bir şekilde büyüme göstermiştir. Ancak ülkede servet ve refah dengesiz bir şekilde dağılmıştır (halen de dengesiz bir dağılıma sahiptir). Ülkenin kuzeyi ve kıyı kesimleri zenginleşmekteyken güney ve merkez kesimler marjinalleştirilmiş ve başta gençler olmak üzere yüksek işsizlik oranlarından kötü etkilenmiştir.³ Tunus halihazırda uluslararası finans kuruluşlarından aldığı yardıma bağımlıdır. 1987 yılında ülke yönetimini kansız bir darbe ile ele geçiren eski ülke başkanı Zeynel Abidin Bin Ali yönetiminde Tunus ekonomisinin önemli bir kısmı giderek Ben Ali'nin ailesi ve ikinci eşi Leyla Trabelsi etrafında büyüyen insan kayırma temelli ağ tarafından kontrol edilmeye başlandı.⁴

Tunus toplumunun homojen dini yapısı nedeniyle farklı dini gruplar arasında gerilim çıkmamakta, daha ziyade toplumun dindar ve seküler kesimleri arasında gerilim çıkmaktadır. Bu durum ve ekonomik ayrılıklar bağımsızlık mücadelesine kadar uzanmaktadır. Tunus'un bağımsızlık mücadelesinin en önemli iki lideri Habib Burgiba ve Salih Bin Yusuf Fransa'dan bağımsızlığın geri kazanılması konusunda farklı görüşlere sahipti. Yusuf geleneksel dini ve ticaret elitleriyle yakın bağlantılara sahip ve geleneksel İslam kültüründen yana⁵ iken Burgiba daha "modernist" görüşlere yakın ve Fransa ile daha yakın ilişkilerin sürdürülmesinden yanaydı. Bu rekabetten galip çıkan Burgiba olmuş ve eğitim, cinsiyet eşitliği ve İslam'ın millileştirilmesine odaklanan bir devlet kurarak ülkeyi bağımsızlığına kavuşturmuştur.⁶ Ancak aynı zamanda ülkede Yusuf destekçisi olan kişilerin bulunduğu bölgeleri sistematik olarak marjinalleştirilmiştir.⁷

Bu stratejinin sonuçları 2010/11 yılındaki isyanlara yol açan ve isyanlar sonrasında geçiş dönemi açısından da önemli olan ayrılıkları anlamaya yardımcı olacaktır. Ülkenin iç bölgelerinin mahrum bırakılması taktiği yalnızca Burgiba tarafından kullanılmakla kalmamış, aynı zamanda Bin Ali tarafından da benimsenmiştir.⁸ Bu nedenle Yusuf destekçisi bölgelerin marjinalleştirilmesi, ülkede hala devam eden bölgesel ekonominin marjinalleşmesine de yol açmış olabilir. İç bölgelerde işsizlik oranı çok daha yüksek olmakla kalmayıp, bu bölgeler aynı zamanda kamu altyapısı, eğitim ve sağlık yatırımlarından da mahrum bırakılmıştır. Bu nedenle Aralık 2010/Ocak 2011'de seyyar satıcı Muhammed Buazizi'nin Sidi Bu Zeyd kent meydanında kendini yakmasıyla başlayan protestolar gibi, ülkedeki protestolar çoğunlukla iç kesimlerde başlayarak kıyı kesimlerine ve başkente sıçramaktadır.

Burgiba ve Bin Ali'nin ikisi de merkezîyetçi otokrat liderler olsa da, bağımsızlık mücadelesinin lideri ve zengin olmayı düşünmeyen "dürüst" bir lider olarak görülen Burgiba toplumun geniş bir kesiminin saygısını kazanmıştır.⁹ Öte yandan Bin Ali yıkıcı bir yarı "mafya devleti" kurmuştur.¹⁰ Ben Ali ve özellikle ikinci eşi Leyla Trabelsi'nin akrabalarından oluşan ve Trabelsi Klanı olarak bilinen ailesi, ülkedeki tüm önemli ekonomik faaliyetleri kontrol etmiştir. Ülkede insan kayırma ve yandaşçılık hüküm sürmüştü ve başta güney ve merkez kesimler olmak üzere ülkenin büyük bir bölümü refah ve ekonomik kalkınmanın dışında bırakılmıştır. Bin Ali ve iktidar partisini uzun süredir destekleyenler ve sistemden faydalanan taraflar bile bu zümrenin davranışlarının aşırılığından dolayı uzaklaşmış,¹¹ bu da orta sınıfın 2011 isyanına ve kıyı kesimlerine ve şehirlere sıçrayan ayaklanmalara verdiği desteğe temel teşkil etmiştir. Ocak 2011'de eski Demokratik Anayasal Birlik Partisine (**Rassemblement Constitutionnel Démocratique**: RCD) denk üye sayısı olan tek kuruluş olan Tunus Genel İşçi Sendikası (**Union Générale Tunisienne du Travail**: UGTT) protestolara kurumsal destek sağlamıştır. Bin Ali protestoculara karşı güç kullanmayı reddeden ordunun desteğini alamamış ve 14 Ocak 2011'de ailesiyle birlikte Suudi Arabistan'a kaçmıştır. Bin Ali'nin koltuktan indirilmesi sonrası Tunus bir dizi geçici hükümet tarafından yönetilmiştir. Rejimin düşüşünden hemen sonra o dönem Bin Ali hükümetinde Başbakanlık görevinde bulunan Mohamed Ghannouchi ilk geçici hükümetin başına geçmiştir. Protestolardan on gün sonra RCD üyelerini hükümetten çıkarmış ve daha sonra Şubat 2011 tarihinde kendisi de hükümetten çekilmiştir. Başbakan olarak Ghannouchi'nin yerine Aralık 2011'e kadar iktidarda kalan Burgiba yönetiminde çok sayıda bakanlık görevinde bulunmuş kıdemli Tunuslu siyasetçi Béji Caid Essebsi geçmiştir. 1959 Anayasasını uygulayan Meclis Başkanı Fouad

Mebazaa da Bin Ali ülkeyi terk ettikten sonra geçici Cumhurbaşkanı ilan edilmiştir. Ocak 2011'den UKM'nin Moncef Marzouki'yi Cumhurbaşkanı olarak seçtiği Aralık 2011 tarihine kadar görevde kalmıştır.

Geçiş sürecinin kurumsal ve hukuki düzenini anlamak için halk arasında komisyon başkanı Yadh Ben Achour, "Ben Achour Komisyonu" olarak da bilinen "Devrimci Hedeflerin Gerçekleştirilmesi, Siyasi Reform ve Demokratik Geçiş Yüksek Komisyonuna" ve çok sayıda diğer karara da dikkat etmek gerekir. Komisyon ilk olarak 17 Ocak 2011'de Başbakan Mohamed Ghannouchi tarafından "Siyasi Reform Yüksek Komisyonu" adıyla kurulmuş, fakat Ghannouchi'nin istifasından sonra kapsamı genişletilmiştir. Daha sonra "siyasi reformun da ötesinde geçici hükümetin sorumluluklarını" üstlenerek¹² kamu makamlarının geçici teşkilat yapısı hakkında kanun hükmünde kararname ile eski 1959 anayasasını askıya almıştır.¹³ Ben Achour Komisyonu siyasi parti mensuplarından ve aynı zamanda akademisyen, eski hükümet yetkilileri ve sendika temsilcilerinden oluşan 150 üyeye sahiptir.¹⁴ Komisyonda uzlaşma süreci yorucu olsa da nihayetinde başarılı olmuştur. Başta Ennahda olmak üzere partiler sık sık Komisyonun kendisini temsil etmediğini düşünerek ayrılmıştır. Ben Achour bunların "peşinden koşmaya" devam etmiş ve geçiş süreçlerinde sıkça görüldüğü gibi tüm ilgi üzerlerindeyken yapılan anlaşmalara kıyasla yüz yüze yapılan görüşmelerle daha kolay mutabakata varılmıştır.¹⁵

Daha sonra, Nisan 2011'de yürürlüğe konulan bir kararname ile Bağımsız Seçim Yüksek Makamı (*Instance Supérieure Indépendante pour les Élections*: ISIE) kurulmuş,¹⁶ ardından Mayıs 2011'de Ulusal Kurucu Meclisin kuruluşu ve seçimlerini düzenleyen bir kararname çıkarılmış,¹⁷ ve son olarak kısa bir süre sonra öngörülen anayasa tasarısı dönemini bir yılla sınırlayan başka bir kararname çıkarılmıştır.¹⁸ Bu son kararname ile aynı zamanda seçim tarihi 24 Temmuz 2011 olarak belirlenmiş, ancak "lojistik engellerden" dolayı Ekim ayına ertelenmiştir.¹⁹ Eylül 2011'de Tunus'un önde gelen siyasi partileri (Ben Achour Komisyonuna katılan on bir parti ve Ennahda)²⁰ tasarısı sürecinin en fazla bir yıl olmasına yönelik taahhütlerini yineleyen bir anlaşma imzalamıştır.²¹ Kararname ile tespit edilerek taraflarca kabul edilen bu sınırlı tasarısı dönemi, muhalefetin daha sonra öngörülen zamanı aşan UKM'nin meşruluğunu sorgulamasına yol açtığı için önemlidir.

UKM anayasal görevinin yanında, Ekim 2014'teki seçimlerden sonra yerine Halk Temsilcileri Meclisi (ARP) getirilene kadar Tunus'un yasama organı olarak da görev yapmıştır. Bu Meclis, 19 farklı partiyi ve 16 bağımsız listeyi temsil eden 217 vekilden oluşmaktadır. Her biri 22 vekilden oluşan altı daimi anayasa komisyonu, anayasanın farklı bölümleri için madde hazırlamaktan sorumludur. UKM üyeleri yalnızca bir anayasa komisyonunda görev yapma hakkına sahip olsa da, yasama ile ilgili (genel mevzuat komisyonu veya maliye komisyonu gibi) veya özel (güvenlik ve savunma komisyonu gibi) komisyonlarda görev alma hakkına sahiptir.²² Meclisin anayasal görevinin yanında devletin yıllık bütçesinin belirlenmesi gibi tamamlanması gereken yasal düzenlemeler son derece önemlidir; dolayısıyla tasarısı sürecinin gecikmesinde kısmen rol oynadılar.

Aralık 2011'de yeni seçilmiş UKM, "küçük anayasa"²³ olarak da bilinen, UKM'ye kurucu ve yasamaya ilişkin yetkiler veren ve cumhurbaşkanlığı, yargı ve hükümet yetkilerini belirleyen bir kanun çıkarmıştır. 2011 seçimlerinden sonra "Üçlü Koalisyon Hükümeti" olarak bilinen İslamcı parti Ennahda (Yeniden Doğuş Partisi) ve daha küçük ölçekli iki seküler parti Ettakatol (Demokratik Çalışma ve Özgürlük Forumu) ve Cumhuriyet Kongresi (*Congrès pour la République*: CPR) koalisyonu kurulmuştur. Ennahda UKM'deki en güçlü partiydi ve koalisyonda açık bir şekilde üstünlük kurdu. Başbakan (ve dolayısıyla Hükümet Başkanı) Ennahda'nın, Cumhurbaşkanı CPR, Ulusal Kurucu Meclis Başkanı ise Ettakatol'un temsilcisiydi.

Tunus geçmişten beri özellikle diğer Arap ülkelerine kıyasla kadın hakları konusunda ilerici bir ülkedir. Bunun en önemli örneklerinden biri 1956 yılında yürürlüğe konan Medeni Kanundur. Kanun "çok eşliliği yürürlükten kaldırmış, evliliğin yalnızca karşılıklı rıza ile yapılabileceğini öngörmüş, kadınlara boşanma işlemlerini başlatma ve boşanma sonrası mal paylaşımından eşit şekilde faydalanma hakkı tanımış, erkek eşlerin tek taraflı olarak evliliği sonlandırmasını yasaklamış ve kızlar için asgari evlilik yaşını yukarı çekmiştir."²⁴ Ancak yine de devlet kurumlarında veya Tunus Genel İşçi Sendikası gibi Tunus'un siyasi yapılanması bakımından önemli kuruluşlarda çok az sayıda kadın önemli pozisyonlarda yer alabilmiştir.²⁵

Ennahda'nın UKM'deki en güçlü parti ve koalisyondaki lider parti konumuna gelmesiyle birlikte kadınlar İslamcı lider yönetiminde Medeni Kanun ile kazandığı hak ve korumaları kaybedeceklerinden endişe etmeye başlamıştır. Yeni anayasa tasarısı Ağustos 2012'de yayımlanmıştır. Bu tasarıda Ennahda vekili Farida Labidi²⁶ başkanlığındaki hak ve özgürlükler komitesi tarafından hazırlanmış, kadınları erkeklerle eşit görmeyen, erkeklerin "tamamlayıcısı"²⁷ ve erkeklerin "ülkeyi

kurmasına” katkı sağlayacak “sadık eşler”²⁸ olarak kabul eden bir madde (28. Madde) bulunmaktaydı. Toplam 22 komisyon üyesinin on ikisi bu madde tasarısını desteklemiştir ve destekleyen üyelerin dokuzu Ennahda vekilidir.²⁹ Bu durum kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olamayacağını ima ettiği ve kadınların statüsünü erkekler üzerinden tanımladığı için büyük tepki çekmiştir.³⁰ Ennahda Medeni Kanunu bozmayacağına dair çok sayıda beyanat vermiş olsa da 28. Madde tasarısı sıklıkla Ennahda’nın “gizli radikal gündeminin”³¹ delili olarak gösterilmiştir.^{32,33} 28. Madde ilk yeni anayasa tasarısının en tartışmalı maddesi olmakla kalmamış, aynı zamanda Ennahda’nın niyeti ve iktidara yaklaşımı konusunda şüpheler oluşmasına yol açmış ve toplumun seküler ve İslamcı kesimleri arasındaki ayrılığı artırmıştır. Halkın protestolarından sonra 28. Madde ve “tamamlayıcı” ifadesi Aralık 2012’de yayımlanan ikinci anayasa tasarısından ve ileride hazırlanacak tüm diğer versiyonlardan çıkarılmıştır.³⁴

2012 yılında Béji Caid Essebsi liderliğinde kurulmuş Nida Tunus (*Tunus’un Çağrısı*) partisi³⁵ gibi siyasi geçiş mücadelelerinde önemli rolü olan seküler aktörlerin çoğu kendilerini Burgubist geleneğe ait görmekte, ılımlı İslam partisi Ennahda gibi Bin Ali yönetiminde yasaklanmış İslamcı siyasi güçler ise en çok ülkenin marjinalleşmiş iç kesimlerinde destek görmektedir. Bu tarihi sorunlar, aktörlerin siyasi geçiş süreçlerindeki konumlarının daha da katı olmasına yol açmış denebilir. Seküler ve dindar tutucu kesimler arasında yeni anayasa üzerinden çıkan dinmek bilmeyen anlaşmazlık, aşırılıkçı tarafların seküler toplantı ve mitinglere ve Batı etkisine dair sembollere karşı düzenlediği saldırılar siyasi iklimin daha da kötüleşmesine yol açmıştır.³⁶

2013 yazında siyasi kutuplaşma doruk noktasına ulaşmış ve protestolar Bin Ali rejiminin devrilmesinden bu yana görülmemiş seviyelere çıkmıştır. Anayasa tasarısı süreci Ulusal Kurucu Meclisin 60 kadar üyesinin UKM’nin Bardo’daki (Tunus) makamı önünde “Errahil” (Ayrılış) eylemleri olarak bilinen oturma eylemleri düzenleyerek yönetimdeki koalisyonu protesto etmeye başlamasıyla ve hükümeti istifaya çağırmasıyla birlikte çıkmaza girmiştir. Bunun sonucunda, UKM’nin çalışmaları Meclis Başkanı tarafından askıya alınmıştır. Bu durum yasal düzenleme çalışmalarına dönmek gibi bir seçenek kalmadığı için hükümetin artık protestoları ve artan gerilimi görmezden gelemediğini göstermiştir. Halk Cephesinden (aşırı soldan on iki muhalefet partisinin ittifakı) iki muhalif siyasetçi Chokri Belaid ve Mohamed Brahmi’nin Temmuz 2013’te suikasta kurban gitmesinin ardından³⁷ ülke iç savaşın eşiğine gelmiştir.³⁸ Ülkedeki en büyük sendika olan Tunus Genel İşçi Sendikası (*Union Générale Tunisienne du Travail*: UGTT), işverenler birliği olan Tunus Sanayi, Ticaret ve El Sanatları Birliği (*Union Tunisienne de l’Industrie, du Commerce et de l’Artisanat*: UTICA), avukatlar birliği olan Tunus Ulusal Barolar Birliği (*L’Ordre National des Avocats de Tunisie*) ve uzun bir geçmişe sahip insan hakları örgütü olan Tunus İnsan Hakları Birliği (*Ligue Tunisienne des Droits de l’Homme*: LTDH), daha fazla karışıklık çıkmamasını sağlamak ve anayasa hazırlık sürecini başarıyla tamamlamak amacıyla Ulusal Diyalog adını verdikleri üst düzey ve çok paydaşlı bir müzakere formatı başlatmıştır. Bu dört sivil toplum kuruluşunun liderleri Diyalogun arabuluculuğunu üstlenmiştir.

Bu girişim, bir dizi diğer başarısız diyalog girişiminden sonra ortaya çıkmıştır.³⁹ Bu dört kuruluşun birlikte başlattığı ilk girişim olup, dört kuruluşun sahip olduğu geniş üye tabanı sayesinde daha da meşruiyet kazanmıştır.⁴⁰ Fakat diyalog süreci başlamadan önce ilgili siyasi aktörlerin katılımı sağlanmalıdır. Muhalefet diyaloglara başlamadan önce hükümetin istifa etmesini talep etmiş, fakat bu talep hükümet tarafından reddedilmiştir. Bu noktada iki gerekçe birbiriyle çatışmıştır: hükümet seçimin meşru olduğu konusunda, muhalefet ise öngörülen bir yıllık tasarısı süreci aşıldığı için seçimin meşru olmadığı konusunda ısrarcı olmuştur. Bunun yerine protesto ve karışıklıkları öne sürerek halk nezdinde veya “sokaktaki” meşruluğunu kullanmıştır. Siyasi aktörlerle yapılan görüşmeler sonucunda arabulucu kuruluşlar diyalog süreci için bir yol haritası çıkarmıştır. Bu meşruluk iddiaları arasında bir denge kurabilmek için yalnızca UKM’de temsil edilen partilerin (seçilmiş partiler ve taraf değiştirenlerle temsil edilenler) meclisteki vekil sayısından bağımsız olarak eşit temsilci ile (her partiden iki katılımcı) katılmasına karar verilmiştir. Ayrıca bu yol haritasında hükümetin nihayetinde çekileceğini ve ülkenin bir sonraki seçime kadar teknokrat hükümeti tarafından idare edileceğini, ancak mevcut hükümetin Ulusal Diyalog başlamadan önce istifa etmeyeceğini öngörülmüştür. Seçimden gelen meşruluğu konusunda ısrar eden CPR, hükümetin istifa şartını kabul etmeyerek diyalog sürecinde yer alamama karar vermiştir.

Kadınların sorunları genel siyasi iklimin arka planını oluşturmuştur. Ennahda 28. Maddeden vazgeçmiş olsa da, bu maddeyle ilgili tartışma İslamcı ve seküler “kamplar” arasındaki ayrılıkları daha da derinleştirmiş ve bir güvensizlik ortamı oluşturmuştur. Anayasa düzenleme sürecinin tekrar devam edebilmesi ve şiddetli kargaşaların önüne geçilebilmesi için bu güvensizlik iklimi ve kamplar arasındaki katı sınırların aşılması gerekmiştir. Ulusal Diyalog 2013-2014 arasında devam etmiş

ve görece küçük ölçekli olan bu formatta farklı grupların delegelerinin birbirlerini daha iyi tanımaları mümkün olduğu için farklı aktörler arasında karşılıklı güven tesis edilebilmiştir. Ulusal Diyalog anayasa hazırlama sürecinde ortaya çıkan tartışmalı sorunları çözerek ara verilen UKM sürecini yeniden canlandırmıştır. Böylece Ulusal Diyalog anayasa sürecinin başarıyla tamamlanması için gereken temeli atmıştır. Ulusal Diyalog öncesinde kurulmuş ancak yine de Ulusal Diyalogla paralel şekilde yönetilen UKM uzlaşma komisyonu, Diyalog sırasında varılan anlaşmaların mevzuata aktarılmasıyla ilgili teknik detaylardan sorumlu olmuştur.

Ulusal Diyalog aynı zamanda yeni seçim yasasının hazırlanmasından ve yeni Bağımsız Yüksek Seçim Makamı üyelerinin atanmasından sorumlu olmuş, böylece 2014 yılındaki hür ve adil seçimlere giden yolu açarak iktidarın seküler Nida Tunus partisine barışçıl şekilde devredilmesini sağlamıştır. Nida Tunus partisi daha sonra farklı ideolojik gruplardan kişilerle kurduğu “ulusal birlik hükümetine” Ennahda’yı da dahil etmiştir. İlk başta Ennahda yalnızca sembolik bir bakanlık görevi almış fakat Ağustos 2016’da yeni kabinenin atanmasıyla birlikte aldığı görev sayısı üçe yükselmiştir.

Ancak 2015 yılında özellikle turistleri hedef alan iki büyük terör saldırısından sonra turizm neredeyse durma noktasına geldiği için Tunus hala çok büyük bir ekonomik baskı altındaydı. Bu kritik ekonomik durum (ve hükümetin soruna hızlıca çözüm getirememesi) protestoların ve karışıklıkların devam etmesine yol açmıştır.

Tunus’un seçim mevzuatta kadınların temsiliyetine yönelik resmi tedbirler yer almaktadır. Yasal aday listesinde adayların yedek olarak kadınları göstermesi şartı olsa da, kadınların listede asli aday olarak gösterilmesi gibi bir şart yer almamıştır. Kadınların başta olduğu çok fazla liste olmadığı için 2014 yılındaki seçimlerde kadınlar meclisteki koltuk sayısının yüzde 31’ini kazanabilmiştir. Kadınların meclisteki liderlik pozisyonlarındaki temsiliyet oranı genel temsiliyet oranına denk değildir: ikinci Meclis Başkan Vekili ve ayrıca Meclis Başkanının on bilirkişisinin ikisi kadındır. Dokuz meclis komisyonu üyesinden sadece biri bir kadın tarafından, yedi özel komisyonun ise üçü kadınlar tarafından yönetilmiştir. Ayrıca, yedi meclis partisinden yalnızca birinin (Afek Tounes) başkanı kadındır.⁴¹

Sürece Dahil Olan Aktörler

Ulusal Diyalog Tunus Genel İşçi Sendikası, Tunus Sanayi, Ticaret ve El Sanatları Birliği, Tunus İnsan Hakları Birliği ve Tunus Ulusal Barolar Birliği tarafından yürütülmüştür. Bu sivil toplum kuruluşları dışında sadece Ulusal Kurucu Mecliste temsil edilen siyasi partilerin müzakerelere katılmasına izin verilmiştir.

Ulusal Diyaloga koalisyon hükümetinden Ennahda ve Ettakatol katılmıştır. Muhalefet 19 muhalif parti tarafından temsil edilmiş ve Nida Tunus tarafından domine edilmiştir. Nida Tunus 2012 yılında (UKM seçimlerinden sonra) kurulmuş olsa da diğer partilerden ayrılarak taraf değiştiren üyelerle ile UKM’de temsil edilebilmiştir. Nida Tunus Ennahda’nın seküler karşılığı olarak kurulmuş, Bin Ali rejimine yakın üyeleri değil aynı zamanda rejimle ilgisi olmayan önde gelen seküler isimleri de bir araya getirmiştir. Bunun yanı sıra, solcu Halk Cephesinden liberal merkezci Afek Tunus partisine kadar siyasi yelpazenin (çoğunlukla seküler) her kesiminden kimi küçük partileri de dahil etmiştir. Her bir partinin bir oy hakkı ve iki delege gönderme hakkı olduğu için hükümet yalnızca iki oya ve dört delegeye sahipken muhalefet 19 oya ve 38 delegeye sahip olmuştur. Ancak fiili olarak Ennahda’nın onayı olmadan önemli kararlar alınmamış, böylece iktidar ve muhalefetin oy ve delege sayısı arasındaki eşitsiz dağılım kısmen dengelenmiştir.

Sürece Dahil Olan Kadınlar

Doğrudan Ulusal Diyalog sürecine katılan az sayıda kadın olmuştur. Dört arabulucudan biri kadındır: UTICA lideri Ouided Bouchamaoui. Parti delegeleri arasından çok az sayıda kadın müzakerelere katılmıştır. Bouchamaoui'ye göre müzakerelere yalnızca üç veya dört kadın katılım göstermiştir.⁴² Bunlardan biri muhalif liberal parti Afek Tunus üyesi Rym Mahjoub ile muhalif merkez sol parti Al-Joumhourî üyesi Maya Jribi'dir. Jribi, Ulusal Diyalog genel kurulunda görüşülmek üzere Başbakanlık görevine getirilecek kişiler hakkında önerileri toplamakla görevli "hükümet süreci komisyonunda"⁴³ yer almıştır.

Kadın milletvekilleri Errahil oturma eylemlerinde yer almış, aynı zamanda eylemlere destek vermek amacıyla 13 Ağustos 2013 Ulusal Kadınlar Gününde Bardo'ya yürüyüş düzenlemiştir.⁴⁴ Yürüyüş, UGTT, Tunuslu Kadınlar Ulusal Birliği (*L'Union Nationale de la Femme Tunisienne*: UNFT), Tunus Demokratik Kadınlar Derneği (*Association Tunisienne des Femmes Démocrates*: ATFD), Tunus Kadın Kalkınma Araştırmaları Derneği (*L'Association des femmes tunisiennes pour la recherche sur le développement*: AFTURD), Tunuslu Kadınlar Kolektifi, LTDH, Demokratik İttifak, Halk Cephesi ve Nida Tunus gibi dernek ve siyasi partilerden oluşan "Hrayer Tounes" (Tunuslu Özgür Kadınlar) kolektifi tarafından düzenlenmiştir.⁴⁵ Medya yürüyüşü örgütleyenler olarak UNTF üyesi Rhadia Jerbia ve Wissal Jaidi'yi göstermiş⁴⁶ ancak Nawaat isimli blog yazarı Nadia Akari, Besma Khalfaoui Belaid ve Mbarka Brahmî (suikasta uğrayan siyasetçi Chokri Belaid ve Mohamed Brahmî'nin eşleri), ATFD başkanı Ahlem Belhadj gibi çok sayıda önde gelen Tunuslu kadının ve Halk Cephesi lideri Hamma Hammami gibi önemli erkek destekçilerin de yürüyüşe katıldığını belirtmiştir.⁴⁷

Kadın Gruplarının Katılım Şekilleri⁴⁸

Tunuslu kadınlar dört şekilde sürece katılmıştır:

1. Kadınlar doğrudan müzakere masasında temsil edilmiştir;
2. Kadınlar istişarelere katılmıştır;
3. Kadınlar Ulusal Kurucu Meclisin uzlaşma komisyonunda yer almıştır;
4. Kadınlar halk seferberliğinde rol almıştır.

Bu dört yöntem arasından örgütlü kadın grupları halk seferberliğinde ve gayri resmi bir kadın kurultayının oluşturulması yoluyla UKM'de rol almıştır. Kadınlar bireysel olarak parti ve kuruluş temsilcisi sıfatıyla müzakere masasında ve istişarelerde yer almış, fakat hiçbiri belli bir kadın grubunu temsil etmemiştir.

1 | Müzakere masasında doğrudan temsil

Ulusal Diyalog sürecinde kadın grupları ana müzakerelere resmi olarak dahil edilmemiştir. Yalnızca UKM'de temsil edilen partilerin delegelerinin müzakerelere katılmasına izin verilmiştir, ancak bu delegelerin hiçbiri kadınlar özelinde faaliyet gösteren bir partiye üye değildir. Fakat yine de kadınlar bazı partilerin temsilcileri olarak katılım sağlamıştır. Her parti Ulusal Diyaloga yalnızca iki temsilci gönderme hakkına sahip olup, 42'yi aşkın parti temsilcisinin yalnızca üç ya da dördü kadındır.⁴⁹ Bu durum Diyalogun arabulucuları için de geçerlidir: dört sivil toplum kuruluşunun hiçbiri özel olarak kadın haklarıyla veya kadınların katılımıyla ilgilenen kuruluşlar değildir. Dört ana arabulucu arasında yer alan tek kadın, UTICA temsilcisi Ouided Bouchamaoui'dir.

2 | İstişareler

Tunus'taki Ulusal Diyalog sürecinde dört farklı tür istişareden bahsedilebilir. Dört sivil toplum kuruluşunun arabulucuları, müzakere edilen geçiş sürecinin devam etmesi için bir yol haritası belirleyebilmek amacıyla siyasi partilerle müzakere öncesi istişarede bulunmuştur. Arabulucular tarafından müzakere öncesinde başlatılan istişarelerde yalnızca siyasi partilerden görüş alınmıştır. Bu partilerin hiçbiri kadınlar özelinde çalışmalar yapan partiler değildir. Ana müzakere sürecinde Ulusal Diyalog, Ulusal Kurucu Meclisi ile istişarede bulunmuştur. Bir kadın (Salma Mabrouk; Al Massar, eski Ettakatol üyesi) Ulusal Diyalog ve Ulusal Kurucu Meclis irtibat komisyonunda yer almıştır. UKM'de farklı partilerin katılımıyla kurulmuş gayri resmi birlik olan bir kadın kurultayı bulunmaktadır. Ancak bu kurultayın etkisi sınırlı olmuş, kurultay ve Ulusal Diyalog arasında

doğrudan istişare yapılmamış, ancak bu kurultay bireysel olarak kadın milletvekillerinin konularını şekillendirmeye yardımcı olmuştur.

3 | Kapsayıcı komisyonlar

Tunus Ulusal Kurucu Meclisi uzlaşma komisyonu, anayasa tasarı sürecinde itiraz edilen konularla ilgili engellerin aşılması amacıyla geçici bir organ olarak Temmuz 2013'te kurulmuş ve başkanlığını Ulusal Kurucu Meclis Başkanı Mustapha Ben Jafaar (Ettakatol) üstlenmiştir. Ben Jafaar'ın yanında UKM milletvekilleri arasından 22 üye yer almıştır. Bunların sekizi farklı parti ve meclis bloğundan gelen (iki kişi Ennahda üyesi, iki kişi CPR üyesi, iki kişi Demokratik Blok üyesi, bir kişi Ettakatol üyesi ve bir kişi bağımsız) kadınlardır.⁵⁰ Üçlü Koalisyon Partilerinin çoğunluğu elde edememesinden dolayı UKM'nin geneline ve daimi anayasa komisyonlarına kıyasla, uzlaşma komisyonundaki çoğunluk az da olsa muhalefet lehine değişmiştir. Böylece çıkmaza girmiş olan duruma yeni bir dinamik gelmiştir.

Kadınların UKM'nin koltuk sayısının yalnızca yüzde 24'üne sahip olduğu ve liderlik pozisyonlarında yeterince temsil edilmediği (21 komisyonun yalnızca dördünün başkanı kadın) düşünüldüğünde⁵¹ kadınların uzlaşma komisyonundaki temsiliyeti yaklaşık yüzde 36 ile çok daha yüksektir. Bu durum, sürece kıyasla anayasanın başarıyla tamamlanması açısından Uzlaşma komisyonu daha önemli bir rol oynadığı için dikkate değerdir. Öncelikle demokratik usullerin uygulanabilmesi için Ulusal Diyalog sürecinde alınan tüm kararların UKM tarafından mevzuata aktarılması gerekmektedir. Ulusal Diyalog tartışmalı sorunları nasıl çözeceğine ilişkin izleyeceği genel yollar konusunda mutabakata varmış, uzlaşma komisyonu ise teknik detaylarla ilgilenerek anayasa paragraflarının fiili taslağını hazırlamıştır. UKM'nin usul kuralları üzerinde yaptığı tadiller ile aynı zamanda "uzlaşma komisyonu tarafından çıkarılan anayasa tasarısı tadillerinin tüm siyasi bloklar üzerinde bağlayıcı olacağı" kabul edilmiştir.⁵² İkinci olarak, uzlaşma komisyonu Diyalog başlamadan önce de birlikte çalıştığı ve siyasi "rol oynama" konusunda deneyimli olduğu için⁵³, komisyon üyeleri diğer grupların stratejilerine hakim olabilmiş ve birbirleri arasında güven tesis edebilmiştir. Bu da Ulusal Diyalog zamanında yaşanan gerilimler sırasında birlikte çalışabilmelerini kolaylaştırmıştır. Uzlaşma komisyonu o kadar başarılı bir kurum olarak görülmüştür ki Tunus Meclisinin kalıcı bir parçası haline getirilmiştir.

4 | Halk seferberliği

Errahil oturma eylemlerine ve protestolara genel katılımı dışında kadınlar her yıl 13 Ağustos'ta Medeni Kanunun ilan edilmesinin yıldönümünde kutlanan resmi tatil olan Ulusal Kadınlar Gününde (2013) Bardo'ya yürüyüş düzenlemiştir.⁵⁴ Bu yürüyüş, kadınların hak ve menfaatlerini korumak amacıyla Ulusal Kadınlar Gününde yaptıkları protesto geleneğinin bir örneğidir. 2012'de bu gün, tartışmalı 28. Maddeyi içeren ilk yeni Tunus anayasa tasarısının ilan edildiği güne denk gelmiştir. Çoğu "üst sınıf, açık kadınlardan"⁵⁵ ve birkaç erkek destekçiden oluşan 7000 Tunuslu, başkent Tunus'un merkezinde akşam namazı sonrası ilgili maddeyi protesto etmek için toplanmıştır. Toplanan kadınların bir kısmı Tunus Demokratik Kadınlar Derneği (*Association Tunisienne des Femmes Démocrates*: ATFD) ve Tunus Kadın Kalkınma Araştırmaları Derneği (*L'Association des femmes tunisiennes pour la recherche sur le développement*: AFTURD) gibi kadın örgütlerinin üyeleri olup, bir kısmı da sokaklara çıkan bağımsız kadınlardır.⁵⁶

"Kadınlar anayasal haklarınız için ayağa kalkın"⁵⁷ gibi sloganların yazılı olduğu pankartların taşındığı, erkeklerle eşit hakların talep edildiği ve erkeklerin "tamamlayıcısı" kadın tanımının ima ettiği heteronormativite ve ideal evli kadın kalıbının eleştirildiği bu gösterilerde, eşitlik ve yurttaşlık hakları çerçevesinde anayasa tasarısına karşı çıkıldı.⁵⁸ Aktivistler BM Kadın Birimi gibi uluslararası kuruluşlarla birlikte çalışmış olsa da, anayasada toplumsal cinsiyet eşitliğinin yer alması konusundaki tartışmalarda uluslararası normlar nadiren referans alınmıştır. Daha ziyade bu talepler "ulusal vatandaşlık hakları ve ulusal kimlik" konusu olarak değerlendirilmiştir.⁵⁹

Kadınların kitlesel eylemleri anayasada toplumsal cinsiyetin ele alınma şeklini etkilemiştir: ilk anayasa tasarısına dahil edilen ve kadınları erkeklerin "tamamlayıcısı" olarak tanımlayan paragraf son tasarı metnine eklenmemiştir. Halkın protestolarından sonra 28. Madde ve "tamamlayıcı" ifadesi Aralık 2012'de yayımlanan ikinci anayasa tasarısından ve ileride hazırlanacak tüm diğer versiyonlardan çıkarılmıştır.⁶⁰ Anayasa tasarısının son versiyonunda yer alan kadın haklarıyla ilgili

madde (46. Madde) kadınları veya haklarını erkekler üzerinden değil, kendi hakları olarak tanımlamıştır. Aynı zamanda fırsat eşitliği, seçilmiş kurullarda eşitlik ve kadına karşı şiddetin sona erdirilmesi konularına değinmiştir.⁶¹

II. Kadınların Etkisinin Analizi: Kolaylaştırıcı ve Kısıtlayıcı Faktörler

Tunus siyaseti genelinde ve Diyalog süreci özelinde bakıldığında, kadınların etkisi kadınlara yönelik örgütlü savunuculuk faaliyetlerinden ziyade iktidar düzenindeki kişisel rol ve konumlarına bağlıydı. Bu nedenle süreçte kadınlar grup olarak desteklenmemiş, ancak bireysel olarak müzakere öncesi süreçte, müzakere döneminde ve uygulama sürecinde etkili rol oynamışlardır. Teoride Tunus Medeni Kanunu son derece ilerici olsa ve dolayısıyla kadınlar için imkan sağlıyor olsa da, Tunus siyasetinde nadiren iktidar pozisyonlarında yer alabilmelerinden ötürü kadınların etkisi pratikte kısıtlıdır.

Aşağıdaki bölümlerde Tunus örneğinde kadın gruplarının etkisini kolaylaştıran ve kısıtlayan çeşitli süreç faktörleri ve bağlamsal faktörler arasındaki farklar gösterilmiştir.

Süreç Faktörleri

1 | Koalisyon Kurma

Sınırlı olsa da koalisyon kadınların kullandığı bir araç olmuştur. Öte yandan, kadınlar halk seferberliği bağlamında koalisyonlar kurmuştur. Kadın grupları, diğer sivil toplum kuruluşları ve partilerle işbirliği kurarak Ulusal Kadınlar Gününde hükümet karşıtı protestolara ve Errahil oturma eylemlerine destek amacıyla Bardo'ya (UKM'nin bulunduğu yer) yürüyüş düzenlemiştir.

Diğer taraftan, kurumsal düzeyde UKM bünyesinde gayri resmi bir kadın kurultayı oluşturulmuştur. Kurultayın kurucularından Lobna Jeribi'ye (Ettakotol) göre kurultay, kadınlar arasında gayri resmi temaslar için faydalı bir araç olmuştur. Kadınların çıkarlarını, yani anayasanın kadın haklarıyla ilgili 46. maddesine ilişkin duruşlarını koordine ederek bunları erkek meslektaşlarına anlatabilmelerini sağlamıştır.⁶²

Jeribi, koalisyonu savunan kişiler kadın kurultayını Meclisin daimi bir kurumu haline getiremediği için bu koalisyonun sürdürülebilir olmadığını ifade etmiştir. Bu da, kadın kurultayının kurumsallaştırılamamasını kadınların diğer kadınlarla ağ kurmaktan ziyade parti bağlantılarıyla anılmak istemesi nedeniyle kaçırılmış bir fırsat olarak gören Ulusal Demokrasi Enstitüsünün bulgularıyla paralellik göstermektedir.⁶³ Bu noktada UKM'deki kadınlar arasında koalisyon kurmaya ilgi gösterilmemesi kısıtlayıcı bir faktördür.

2 | Aktarım, İletişim ve Savunuculuk Stratejileri

Müzakere öncesi aşamada kadınlar ilk anayasa tasarısında yer alan, kadınları erkeklerle eşit değil fakat erkeklerin tamamlayıcısı olarak gören 28. Madde teklifine karşı savunuculuk yürütmekte başarılı olmuştur. Protestolar ve 2012 Ulusal Kadınlar Günü için düzenlenen yürüyüşten sonra bu madde diğer anayasa tasarılarından çıkarılmış, madde tasarısını hazırlayan UKM'nin hak ve özgürlükler komisyonu ise "eşitlik ilkesinde bir ortak payda bulmuştur".⁶⁴ Bu noktada halk seferberliği önemli bir yöntem ve kolaylaştırıcı savunuculuk stratejisi olmuştur. AFTURD ve ATFD gibi kadınlar özelinde çalışmalar yürüten kuruluşlar ile demokrasi ve sivil toplumun gelişimi üzerine çalışan LTDH ve Al Bawsala gibi kuruluşlar da dahil olmak üzere çok sayıda kuruluş, kadın haklarını dile getirerek 28. Maddeye karşı çıkmıştır.⁶⁵

Ayrıca, ilgili maddeye karşı sosyal medya üzerinden yürütülen çalışmalar da olmuştur. Bunların en önemli örneklerinden biri, tasarımı resmi ilanından önce Facebook'ta yayınlayan, ayrıca online imza kampanyası düzenleyerek 30,000 üzerinde imza toplamayı başaran UKM üyesi Selma Mabrouk'un (Ettakotol'e seçilip daha sonra Al Massar'a geçmiştir) çabalarıdır. #complementarité (tamamlayıcılık anlamına gelen Fransızca kelime) etiketi, konuya alaycı bir şekilde yaklaşan Tunuslu Twitter kullanıcıları arasında en çok konuşulan konular arasına girmiş, Tunuslu çizer Nadia Khiari ("Tunuslu Willis" olarak bilinen) ise konuyla ilgili internette dolaşıma giren hicivli çizimler yapmıştır.⁶⁶

3 | Çatışmalı Tarafların ve Arabulucuların Tutumu

Çatışmalı tarafların ve yalnızca siyasi partilerin katılımından yana olan arabulucuların tutumu baz alınarak Ulusal Diyalog formatı, kadın gruplarının (dört arabulucu kuruluş dışındaki tüm diğer sivil toplum kuruluşları gibi) katılımına izin vermediği için kısıtlayıcı bir faktör olmuştur.

Kadınlar bireysel olarak kendi partilerinin veya arabulucu kuruluşların delegeleri olarak katılma hakkına sahipti (kısıtlarla ilgili bağlamsal faktörlere bakınız). Buna rağmen çok az sayıda kadın parti veya kuruluşlarının temsilcisi olarak seçilmiştir. Arabuluculardan sadece biri kadındır ve UTICA lideri Ouided Bouchamaoui, kendisine müzakerelerde kadınların rolü bağlamında ne konumda olduğu sorulduğunda öncelikle kendi kuruluşunun temsilcisi olduğunu ifade etmiştir.⁶⁷

Bağlamsal Faktörler

1 | Elitlerin Gösterdiği Kısıtlayıcı Direnç

Tüm aşamalarda, özellikle de ana müzakere aşamasında, kadınların etkisi kadınlara yönelik örgütlü savunuculuk faaliyetlerinden ziyade iktidar düzenindeki kişisel rol ve konumlarına bağlıydı. Dolayısıyla iktidar pozisyonlarında yer alan ve müzakere masasında etkili konumlara sahip erkek elitler kadınların katılım sağlamasına ve etki göstermesine engel olan kısıtlayıcı faktörlerdir. Kadınlar sadece kadın oldukları için Tunus siyasetinden uzak tutulmadığı, ancak nadiren iktidar konumlarına gelebildiği için cinsiyet boyutu daha az belirgindir.

2 | Kadınların Kimliklerinin Heterojen Olması

Ulusal Demokrasi Enstitüsü UKM ile ilgili yaptığı Toplumsal Cinsiyet Değerlendirmesinde⁶⁸ kadın kurultayının kadınların kendilerini diğer kadınlardan ziyade partileri ile tanımlamak istemesinden dolayı başarısız olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu nedenle kadınların kimliklerinin heterojen olmaması kadınlar arasında daha iyi bir koordinasyon (ve daha büyük etki) sağlanabilmesini kısıtlayan bir faktördür.

3 | Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlgili Tutum ve Beklentiler

Yukarıda açıklandığı gibi uzun zamandır Tunus'ta toplumsal cinsiyet rolleri kağıt üzerinde gayet ilericidir. Bu durum kadınların müzakere öncesinde 28. Maddeyi protesto edebilmesini kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda tartışmanın odağının bu konuya yönelmesini sağlamış, Ennahda'ya karşı daha ihtiyatlı olunmasına yol açmıştır.

Fakat kadınlar nadiren ülkedeki iktidar pozisyonlarına gelebildiği için siyasetteki cinsiyet rolleri kağıt üzerinde olduğundan daha farklıdır. Neredeyse tüm liderlik pozisyonları (meclis komisyonları veya partilerde) erkeklerin egemenliğinde olduğu için bu durum kadınların etkisini kısıtlamıştır.

III. Sonuç

Tunus Ulusal Diyalog süreci (ve 2013 siyasi krizinin çözümünde) kadınların grup olarak katılımı sınırlıydı. Önemli kısıtlayıcı faktörlerden biri de çatışmalı taraflar ve arabulucuların tutumlarına göre belirlenmiş olan müzakere formatının yalnızca Mecliste bulunan partilerin temsilcilerinin katılımına izin vermesiydi. Sivil toplum yalnızca arabulucu olarak süreçte yer aldı ve Diyalogu başlatan sivil toplum kuruluşu dörtlüsü kadın örgütlerine yer vermedi. UKM'de kadın kurultayı kurulmasına yönelik girişimler hem müzakere öncesinde ve müzakere sürecinde hem de uygulama sürecinde başarısız oldu. Bu forum kadınların sorunlarıyla ilgili daha iyi koalisyonlar kurabilmesi ve birbirleriyle eşgüdümlü olarak çalışabilmesine olanak sağlamış olsa da asıl belirleyici kısıt kadınların kimliklerinin ve siyasi konumlarının heterojen olmasıydı.

Kadınlar bireysel olarak arabulucu veya katılımcı partilerin temsilcisi sıfatıyla müzakerelere katılabiliştir. Bu noktada kısıtlayıcı faktörler genellikle kadınların nadiren iktidar pozisyonlarına gelebildiği Tunus siyasetinde uzun zamandır yerini koruyan cinsiyetçi iktidar yapıları olmuştur. Dolayısıyla kısıtlayıcı faktörler tek başına halihazırda gayet ilerici olan toplumsal cinsiyet rolleriyle alakalı değil, daha ziyade siyasetteki sabit düzen ve yaygın uygulamalarla alakalıdır.

Hükümetin yeniden yapılandırılmasından bu yana kırk bakan ve sekreterden oluşan hükümette sekiz kadın yer almıştır. Kadınların temsiliyeti hala çok düşük olsa da, bu temsiliyet önceki hükümetteki kadın sayısının neredeyse üç katına çıkmasını sağlamış ve bu kadınların Halk Temsilcileri Meclisindeki (*Assemblée des représentants du peuple*) rolünü ve etkisini artırmıştır. Bu durumun kadınların hükümet ve liderlik rollerine katılımını sürdürülebilir bir biçimde artıracak daha iyi yapılar oluşturulmasını sağlayıp sağlayamayacağı ise henüz belli değildir.

Referanslar

¹ <https://www.aa.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ts.html>

² <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/TUN>, http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/TUN.pdf, <http://blogs.worldbank.org/opendata/category/tags/news-Tunus-2016>'da düşük-orta gelir grubu ülke seviyesine gerilemiştir (en son kaynağa bakınız). Tarihi Dünya Bankası sınıflandırmaları yazarın elindedir.

³ Ülkedeki "sosyo-bölgesel ve nesnel çift bölünme" için bkz: Allal, A., "Trajectoires « revolutionnaires » en Tunisie", in: *Revue Française de Science Politique*, 62 (5), 2012, and Hibou, B. "The Force of Obedience. The Political Economy of Repression in Tunisia", Cambridge, Polity, 2011.

⁴ Perkins, K. "A History of Modern Tunisia" Second edition, New York: Cambridge University Press, 2014.

⁵ Alexander, C., "Tunisia. Stability and Reform in the Modern Maghreb", London and New York: Routledge, 2010.

⁶ Willis, M. "Politics and Power"; Fraihat, I., "Unfinished Revolutions. Yemen, Libya, and Tunisia after the Arab Spring", Yale: Yale University Press, 2016.

⁷ Anderson, L. "The state and social transformation in Tunisia and Libya, 1830-1980", Princeton: Princeton University Press, 2014.; Fraihat, I., "Unfinished Revolutions"

⁸ Fraihat, I., "Unfinished Revolutions. Yemen, Libya, and Tunisia after the Arab Spring", Yale: Yale University Press, 2016.

⁹ Willis, M. "Politics and Power"; personal interview with the Head of the National Instance to Fight Corruption, Tunis, October 2015.

¹⁰ Ayeub, H., "Social and Political Geography of the Tunisian Revolution: The Alfa Grass Revolution", in: *Review of African Political Economy*, 38 (3), 2011.; Cavatorta, F./Haugbolle, R. H., "The End of Authoritarian Rule and the Mythology of Tunisia under Ben Ali", in: *Mediterranean Politics*, 17 (2), 2012.

¹¹ Allal, A., "Trajectoires revolutionnaires"

¹² Pickard, D., "Challenges to legitimate governance in post-revolution Tunisia", in: *The Journal of North African Studies*, 16 (4), 2011.

¹³ Decret-loi n° 2011-14 du 23 mars 2011, portant organisation provisoire des pouvoirs publics ; available at <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/fr/tn/tn052fr.pdf>.

¹⁴ Pickard, D., "Challenges to legitimate governance in post-revolution Tunisia", in: *The Journal of North African Studies*, 16 (4), 2011.

¹⁵ <https://www.ft.com/content/cf2bfefa-de1d-11e0-9fb7-00144feabdc0>

¹⁶ Decret-loi n° 2011-27 du 18 avril 2011 portant creation d'une instance superieure independante pour les elections.

¹⁷ Decret-loi n° 2011-35 du 10 mai 2011, relatif a l'election d'une assemblee nationale constituante.

¹⁸ Decree n° 2011-582 dated 20 May 2011, convening the electoral body for the election of the National Constituent Assembly.

¹⁹ Arieff, A., "Political Transition in Tunisia", Congressional Research Service (CRS Report for Congress), 2011.

²⁰ Pickard, D., "Challenges to legitimate governance"

²¹ <https://www.ft.com/content/cf2bfefa-de1d-11e0-9fb7-00144feabdc0>

- ²² Carter Center, "The Constitution-Making Process in Tunisia: Final Report", 2014; <http://majles.marsad.tn/2014/fr/assemblee/commissions>
- ²³ Bisarya, S., "Performance of Constitutions: Transitional Provisions", in: Ginsburg, T./Huq, A. (eds.), "Assessing Constitutional Performance", New York, Cambridge University Press, 2016.
- ²⁴ Stepan, A., "Tunisia's Transition and the Twin Tolerations" *Journal of Democracy*, 2012 3 (2)
- ²⁵ Willis, M., "Politics and Power in the Maghreb", Oxford: Oxford University Press, 2014.
- ²⁶ Ben Hafaiedh, A./Zartman, I., "Tunisia: Beyond the Ideological Cleavage: Something Else", in: Zartman, I. (ed.), "Arab Spring. Negotiating in the Shadow of the Intifadat", Athens and London, The University of Georgia Press, 2015.
- ²⁷ Charrad, M./Zarrugh, A., "Equal or complementary? Women in the new Tunisian Constitution after the Arab Spring" *The Journal of North African Studies*, March 2014.
- ²⁸ Ben Hafaiedh, A./Zartman, I., "Tunisia: Beyond the Ideological Cleavage".
- ²⁹ Charrad, M./Zarrugh, A., "Equal or complementary? Women in the new Tunisian Constitution after the Arab Spring"
- ³⁰ See Charrad, M./Zarrugh, A., "Equal or complementary? Women in the new Tunisian Constitution after the Arab Spring"
- ³¹ Boubekeur, A., "Islamists, Secularists and Old Regime Elites in Tunisia: Bargained Competition", in: *Mediterranean Politics*, 2015.
- ³² Stepan, A., "Tunisia's Transition and the Twin Tolerations"
- ³³ <https://www.ft.com/content/24d710a6-22ee-11e0-ad0b-00144feab49a>
- ³⁴ Charrad, M./Zarrugh, A., "Equal or complementary? Women in the new Tunisian Constitution after the Arab Spring"
- ³⁵ Essebsi Tunus'un ilk Cumhurbaşkanı Habib Bourguiba yönetiminde çok sayıda bakanlık görevinde bulunmuş kıdemli bir Tunuslu siyasetçidir. Ayrıca 2011 yılında geçici hükümette Başbakan olarak görev yapmıştır. 2014 yılında Tunus'un Cumhurbaşkanı seçilmiştir.
- ³⁶ https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/tunisiyas_islamist_led_democracy_founders.pdf
- ³⁷ Chokri Belaid şemsiye kuruluşun önde gelen isimlerindendi; Mohamed Brahmi ise üye partilerden birinin Genel Sekreteriydi.
- ³⁸ Boubekeur, A., "The politics of protest in Tunisia", *Instrument in Parties' Competition vs. Tool for Participation*, Stiftung Wissenschaft und Politik, SWP Comments 13, 2015.
- ³⁹ Haziran 2012 ve Mayıs 2013 arasında UGTT'nin başlattığı iki diyalog aşaması vardı ve "Dar Dhiafa" isimli diyaloglar Cumhurbaşkanı Moncef Marzouki tarafından başlatılmıştı.
- ⁴⁰ https://www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Other_Resources/NationalDialogue/NDH_Tunisia.pdf
- ⁴¹ http://majles.marsad.tn/2014/fr/assemblee/conference_presidents
- ⁴² Ouided Bouchamaoui ile e-posta yoluyla yapılan görüşmeden, 21/12/2016.
- ⁴³ http://www.huffpostmaghreb.com/mustapha-ben-jaafar/le-processus-transitionnel-en-tunisie-2011-2014-de-la-crise-au-dialogue-national-4eme-partie_b_12554620.html
- ⁴⁴ <http://www.tunisienumerique.com/tunisie-les-femmes-en-renfort-au-sit-in-du-depart-le-13-aout/188449>;
<http://www.slateafrique.com/339372/les-participants-au-sit-%E2%80%98errahil%E2%80%99-accueillent-la-marche-des-%E2%80%98femmes-de-tunisie%E2%80%99>; <http://archivev2.mosaiquefm.net/fr/index/a/ActuDetail/Element/24729>
- ⁴⁵ <http://archivev2.mosaiquefm.net/fr/index/a/ActuDetail/Element/24692-hrayer-tounes-se-donnent-rendez-vous-mardi-13-aout-a-18h-a-la-place-bab-saadoun?Source=RSS>
- ⁴⁶ Örnek: <http://www.baya.tn/2013/08/12/hrayer-tounes-pour-la-fete-de-la-femme/> and <http://tn-news.com/portal/v4/53143804>
- ⁴⁷ <http://nawaat.org/portail/2013/08/14/journee-nationale-de-la-femme-mobilisation-inegale-pour-deux-manifestations-hautement-politisees/>
- ⁴⁸ Paffenholz, T. "Civil Society and Peace Negotiations: Beyond the Inclusion-Exclusion Dichotomy." *Negotiation Journal*, 2014: 69-91.
- ⁴⁹ Ouided Bouchamaoui tarafından e-posta yoluyla iletilen bilgi, 21/12/2016.
- ⁵⁰ <http://majles.marsad.tn/fr/assemblee/commissions/51e5132a7ea2c449b515d6eb>
- ⁵¹ National Democratic Institute, "Gender Assessment", 2014.
- ⁵² Carter Center, "The Constitution-Making Process in Tunisia"
- ⁵³ Rym Mahjoub, Interview with UNDP, available under "From division to consensus: The role and contribution of the Consensus Committee", <http://www.arabstates.undp.org/content/dam/rbas/doc/Compendium%20English/Part%202/25%20Rym%20Mahjoub%20EN.pdf>.54 S
- ⁵⁴ <http://www.slateafrique.com/339372/les-participants-au-sit-%E2%80%98errahil%E2%80%99-accueillent-la-marche-des-%E2%80%98femmes-de-tunisie%E2%80%99>;
- ⁵⁵ Marks, M., "'Complementary' status for Tunisian women." *Foreign Policy*, Middle East Channel, 20 August 2012.
- ⁵⁶ Charrad, M./Zarrugh, A., "Equal or complementary? Women in the new Tunisian Constitution after the Arab Spring"
- ⁵⁷ <http://www.reuters.com/article/us-tunisia-women-rights-idUSBRE87C16020120814>, quoted in Charrad, M. /Zarrugh, A., "Equal or complementary?"
- ⁵⁸ Scheiterbauer, T., "Women's Rights in the Aftermath of Tunisia's Revolution: New Options and Constraints for Women's Activism in Processes of Transition", in: Dhawan, N. et al. (eds.), "Negotiating Normativity", Berlin: Springer, 2016.
- ⁵⁹ Ibid., 155.

⁶⁰ Charrad, M./Zarrugh, A., "Equal or complementary? Women in the new Tunisian Constitution after the Arab Spring"

⁶¹ Madde 46: Devlet kadınların kazandığı hakları korumayı ve bu hakları güçlendirip geliştirmeyi taahhüt eder. Devlet, tüm alanlarda kadın ve erkeklerin her sorumluluk seviyesine erişebilmeleri için fırsat eşitliğini teminat altına alır. Devlet seçilmiş Meclislerde kadın ve erkekler arasında eşitlik elde etmek için çalışır. Devlet kadına karşı şiddetin sona ermesi için gerekli tüm tedbirleri alacaktır.

⁶² Lobna Jeribi ile yapılan telefon görüşmesinden, 18 Ekim 2016. <http://www.tunisie-constitution.org/fr/article-46-0>

⁶³ National Democratic Institute, "Gender Assessment of Tunisia's National Constituent Assembly", 2014.

⁶⁴ Ben Hafaiedh, A./Zartman, I., "Tunisia: Beyond the Ideological Cleavage".

⁶⁵ Charrad, M./Zarrugh, A., "Equal or complementary? Women in the new Tunisian Constitution after the Arab Spring"

⁶⁶ Ibid.; see also <http://nawaat.org/portail/2012/08/03/tunisian-assembly-its-a-mans-world- but-women-can-help/>

⁶⁷ E-posta yoluyla alınan bilgi, 21/12/2016.

⁶⁸ National Democratic Institute, "Gender Assessment", 2014.

Teşekkür

Bu vaka çalışması Molly Kellogg ve Thania Paffenholz tarafından Burak Toygar Halistoprak'ın desteğiyle, 2018 ve 2019 yıllarında yapılan araştırmaya ve 2014 yılında Maria Christina Vibe ve Thania Paffenholz tarafından Broadening Participation Project (Katılımın Artırılması Projesi) kapsamında hazırlanmış ancak yayınlanmamış Afganistan vaka çalışması için toplanan bilgilere dayanarak hazırlanmıştır. Afganistan'da kadınların katılımı konusunda hazırlanmış orijinal çalışma ile bu vaka çalışması çok sayıda uzman değerlendirmesinden geçmiştir. Mükemmel yorum ve görüşlerinden dolayı Rina Amiri'ye teşekkür ederiz. Bu vaka çalışmasına ilişkin kapsamlı yorumları ve yaptıkları düzenlemelerden ötürü Alexander Bramble, Jane Linekar, ve Hannah Brown'a özel teşekkürlerimizi sunarız.

Bariş ve Geçiş Süreçlerinde Kadınlar

Bu seri kapsamında yapılan vaka çalışmaları, Cenevre Uluslararası Araştırmalar ve Kalkınma Araştırmaları Enstitüsünde (Graduate Institute of International and Development Studies) Dr. Thania Paffenholz tarafından yürütölen ‘‘Siyasi Müzakerelere ve Uygulama Süreçlerine Katılımın Artırılması’’ (2011 – 2017) başlıklı çok katmanlı karşılaştırmalı araştırma projesinin bulgularına dayanarak hazırlanmıştır. Katılımın Artırılması projesi, çeşitli aktörlerin bariş ve siyasi geçiş süreçlerine ne şekilde ve hangi koşullarda katıldığını ve etki gösterebildiğini incelemektedir. Projenin veri setinde, 1989 ila 2014 yılları arasında 34 ölkede gerçekteşmiş müzakere ve uygulama süreçlerine dair 40 adet nitel vaka çalışması bulunmaktadır. Bu vakalar, sürece dahil olan aktörlere ve Dr. Thania Paffenholz tarafından geliştirilen yedi kapsayıcılık şekline göre gruplandırılmıştır. Bu proje kapsamında incelenen vaka çalışmalarından 28’i kadınların ölçülebilir katılımını içermektedir. Bu bağlamda, kadınlar bariş müzakerelerine ve anlaşmaların uygulanması aşamalarına katılmayı isteyen kadın delegeler, kadın sivil toplum kuruluşları, koalisyonları ve ağıları gibi örgütlü gruplar olarak tanımlanmıştır. Projede kadınların arabuluculuk rolleri üzerine çalışılmamıştır. Ayrıntılı bilgi için: www.inclusivepeace.org

Kadınlarla ilgili bu vaka çalışması dizisi Inclusive Society ve BM Kadın Biriminin katkılarıyla hazırlanmış, orijinal araştırma projesi ise Norveç, İsviçre, Almanya, Finlandiya ve Türkiye hükümetleri tarafından desteklenmiştir. Katılımın Artırılması Projesi araştırması Dr. Esra Çuhadar liderliğinde Ankara’daki Bilkent Üniversitesi işbirliğiyle gerçekteştirilmiştir. Vaka çalışması araştırmaları ayrıca Dr. Eileen Babbitt liderliğinde 2013 ve 2014 yıllarında Boston’daki Tufts University ile yapılan işbirliğinden faydalanmıştır.

Kapsayıcı Bariş & Geçiş Süreçleri İnişyatifi (The Inclusive Peace & Transition Initiative - IPTI) kanıta dayalı araştırmalar yaparak elde ettiğı sonuçları politikalara ve uygulamaya aktarmayı amaçlamaktadır. İnişyatifin hedefi bariş ve geçiş süreçlerindeki çeşitli aktörlerin katılımı hakkında uzmanlık ve bilgi sağlayarak sürdürülebilir bariş desteklemektir. Bu uzmanlık Dr. Thania Paffenholz liderliğinde Cenevre’deki Graduate Institute of International and Development Studies tarafından yaklaşık on yıldır sürdürölen araştırma projelerinden elde edilmiştir.

© Kapsayıcı Bariş & Geçiş Süreçleri İnişyatifi (Cenevre Uluslararası Araştırmalar ve Kalkınma Araştırmaları Enstitüsü), 2019 Tüm Hakları Saklıdır

Önerilen alıntı şekli: *Women in Peace & Transition Processes: Tunisia (2013-2015)*

Geneva: Inclusive Peace & Transition Initiative (The Graduate Institute of International and Development Studies), December 2019

**IPTI, Graduate Institute
Maison de la Paix
Chemin Eugène-Rigot 2
1202 Genève**

Bu yayına ve daha fazlasına erişmek için:

inclusivepeace.org